

ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ – МАЙСТЕР ГУМОРУ Й САТИРИ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 26.

Амір А. Василь Дацей – майстер гумору й сатири; 8стор.; кількість бібліографічних джерел –5; мова українська.

Анотація: Стаття аналізує творчість Василя Дацея, українського прозаїка Східної Словаччини, якому властиве сатиричне відображення дійсності. В творчих ремінісценціях повертається й до недавнього тоталітарного режиму і викриває всі його дефекти. Прозі Дацея властива гіперболізація й сарказм.

Ключові слова: Василь Дацей, Східна Словаччина, прозаїк, сатира, іронія, романи «*Шіємо (з) власного*», «*Гніздо*».

Василь Дацей народився в 1936 році в селі Вишава Міжлабірського округу на Східній Словаччині. Належить до визначних постатей культурного життя українців Словаччини. Першу книжку коротких сатиричних оповідань «*Ми і наші знайомі*» В. Дацей видав у 1961 р. Після цього дебюту в 1965 році з'явилася детективна повість «*Очі невидимого кольору*», а в 1967 р. книга новел «*Монологи*». Вже перші твори автора критика сприйняла позитивно. Внаслідок політичних подій 1968 року його твори після 1973 р. перестали друкуватися на сторінках української преси, оскільки автор потрапив у неласку нових партійних керівників. Лише в 1981 р. була надрукована нова книга прозових творів «*Зелена обручка*». У 1982 р. Василь Дацей переселився в Братиславу і повністю віддався літературній творчості. Прозовий твір «*Зірки лиш мерехтять*» (1983) порушує проблемні питання людських взаємин. У 1985 році з'явилася повість «*Сонячний верх*», яка вийшла друком також у Києві (1990). Хронологічно наступною в ряді є збірка «*Крихка орхідея*» (1987), яка містить оповідання з воєнних часів та сучасності. Повість «*Коріння*» (1988) торкається екологічних питань. Проблеми тогочасної генерації – після політичних змін у 1989 р. – ніжної революції в Словаччині – порушуються в повісті «*Кольорові сіті*» (1991). Дев'яності роки закінчує Василь Дацей збіркою оповідань «*Синя фантазія*» (1996). До найновіших творів належать збірки оповідань «*Полум'я*» (2002) та «*Шіємо (з) власного*» (2002). У 2005 році Василь Дацей одержав „Премію Спілки українських письменників Словаччини“ за роман «*Я тут випадково*». В 2009 році Дацея було оцінено „Премією ім. Івана Франка“, якою в Словаччині оцінюють кращий твір написаний українською мовою, йшлося про книгу оповідань «*Крісла*». Наразі останньою книгою В. Дацея є сатиричний роман «*Гніздо*» (2010), в якому письменник показує, як глибоко закорінені в нас проблеми попереднього режиму.

Крім наведеного, В. Дацей є автором першої української радіоп'єси в Словаччині «*Марія*», а також п'єс «*Степанів будинок*», «*Заложня*», казок для дітей і дорослих, які передавалися по радіо українською і словацькою мовами. Дацей – різнобічна постать культури. Слід відзначити й те,

що він є активним членом „Спілки українських письменників“ Словаччини, яку очолював в 1990-2003 рр., членом „Союзу письменників України“ і навіть довгі роки займав посаду президента „Асоціації письменницьких організацій Словаччини“.

В короткому огляді про плідну творчість Василя Дацея ми вирішили зосередити увагу на новіших творах, у яких письменник повертається до зображення недавно минулого та сучасного життя. Саме ці твори повні дотепного гумору та палкої сатири, яка місцями веде читача справді до гучного сміху. Як зазначає Михайло Роман, Дацей, працюючи на різних посадах, був свідком гумористичних ситуацій, які використав у своїх творах. Він не мусів багато вигадувати та моделювати, бо саме життя йому підказало теми, проблеми й ситуації (Дукля, с. 90). Роки т. зв. нормалізації призупинили його багатообіцяючий художній злет, але разом з тим дали чимало матеріалу для художнього зображення. Гумористичний погляд на життя є складовою частиною його буття, розуміння і зображення світу та людей, як каже літературознавець М. Роман.

Герої Дацея діють у думках, а їхні характери дозволяють йому творити світ занадто реальний. Персонажі оповідань здебільшого вживають неповторну говірку українців Східної Словаччини (лемків). Збірка коротких оповідань «*Полум'я*» містить три самостійні оповідання – «*Маг*», «*Ангар*», «*Полум'я*». В сюжеті оповідання «*Маг*» переплітається реальне з фантастичним. Головний персонаж Василь Яровий має здібність літати, хоча не має крил. І хоч ніхто не бачив, як він літає, вістка про його талант дійшла до голови уряду та його оточення. Всі компетентні разом здригнулися від несподіванки, усвідомили, що „маг“ Яровий може бачити усі нелегальні роботи, „непристойні сцени“ керівників, і вирішили поквитатися з ним. Оцю справу мав вирішити кочегар Гужва. Гужва піднявся на стріху, замаскувався між комінами і спостерігав за Яровим, „але що він виконував бойове завдання, на піджак причепив усі свої медалі, які під сонячними променями виблискували і здалеку кололи очі Василеві Яровому“. Це йому перешкодило летіти над міським урядом, і Гужва не міг його ліквідувати. За допомогою гумору й сатири викривається той спосіб

діяльності суспільства, яким вирішуються проблеми і призводять до порушення морально-етичних норм. Вістря сарказму в оповіданні «Ангар» спрямоване проти представника керівництва Володимира (за словами батька – вже його ім'я передбачає його на керівну посаду), який, немов нарцис, захопився своєю персоною, прагнув слави, пошестей, домагався високих постів. Біля своєї канцелярії вирішив побудувати такий ангар, як досі ніхто, без вікон і дверей, куди не проникне і промінчик сонця. Сонце непотрібне, сам генеральний директор став сонцем для своїх співпрацівників, які вигукували: „ Нашим сонцем генерал! Нам світить генерал!“ Прозаїк висміює людей з обмеженим мисленням, дурість – тих, хто завдяки посаді має відчуття неповторності. Оповідання «Полум'я», яке дало назву збірці, відрізняється від попередніх. Роздуми Марти в ньому торкаються потойбічного світу, вона вірить, що поки свічка горить, до того часу й вона житиме. Дорікає собі, чому вона не стала Марією, чи Магдалиною..., її роздумування нагадують поганий ментальний стан людини, але й те автор зумів передати з м'яким гумором.

Повість «Шисмо (з) власного» має типові ознаки творчості Дацея. Розкриваючи характери окремих дійових осіб, автор висміює їхні людські слабкості, гонитву за успіхами, погляди й поведінку міщанина, бюрократизм, продажність урядовців і громадських діячів. Предметом зацікавленості прозаїка в цьому творі є артільне село 70-80-х років, моральні норми та етичні питання тракториста Кваски, його дружини Олени, невістки Віоли, голови артілі та місцевого священика. Дацей вигадує обставини й сцени, котрі може і неправдоподібні, але ця гіперболізація більшою мірою підкреслює абсурдність дійсного стану. Згадаймо хоч би сцену, коли Кваска їде машиною, щоб показати себе перед людьми, але раптом машина зупинилася і не рушає вперед. Його гулянка закінчується так, що на артільний двір притягує його корова, а всі присутні справді дивляться на нього так, як він того й бажав. Такий же абсурд відчувається в епізоді, коли голова артілі захоплюється заміжною Віолою настільки, що її чоловікові навіть здатний віддати підсобне господарство, коли вона стає його коханкою. Автор на підставі створених ним характерів демонструє, куди сягає людська безглуздість. Дійові особи Дацея є прототипами сучасних людей, яких поведінкою та вчинками автор інспірував.

Найновіша книга Василя Дацея, роман «Гніздо», як уже випливає з назви, несе в художньому тексті словесну символіку. Лексикою на позначення пташок, символами *орел*, *гніздо*, *крила* створюється картина свободи, вільності, якої бажав голова району, головний герой Орел, котрий немов крилами охороняє сім'ю, а його канцелярія є ніби гніздом. Сам почуває себе „справжнім орлом з орлиним зором та орлиними кігтями“. Все

своє життя вірить в ілюзію, що його ім'я є його долею.

У заголовку роману наведене мотто: „Людській глупості не заважає жоден режим“. Якраз колізія двох режимів в особі головного героя, якого автор символічно кличе Михайло Орел, відбувається найяскравіше. Орел займав посаду керівника району за попереднього режиму, але й сьогодні, за демократичних часів, продовжує свою діяльність на тому ж місці. Його уряд, наче гніздо, куди злітаються члени його сім'ї завжди, якщо їм щось необхідно. Наймолодший син Юрко домагається грошей або ключів від дачі, фальшива невістка Амалія постійно шукає шляхів, як за допомогою свекра збагатіти, хоче перебудувати малий сімейний пансіон на п'ятизірковий готель, а її байдужий чоловік Володимир від того не відмовляється. Про мамону мріє і його донька, заздрисниця Надія та її чоловік Віктор. Вони завжди забирають квіти від Орла (якими його хтось обдарував), щоб їх ще раз продати у своєму квітковому магазині. Ревнива дружина Орла, Терезія, почуває себе не оціненою і стежить за чоловіком, дуріє з того. Авторська мова роману «Гніздо» у декількох місцях пояснює обставини життєвих ситуацій героїв, читачі проходять життя персонажів наче коротким конспектом. Особливою постаттю в романі є секретарка Орла – Ольга. Дівчина, якою зловживали в дитячому віці, емігрує за коханцем в Іспанію. Там дізнається про його зраду, розчарована, знайде собі роботу офіціантки, а опісля того стане компанійкою за винагороду. Після абортів потрапляє працювати в Долянах в уряд Орла, який скористається ситуацією і зробить з Ольги свою полюбовницю. Частина дії роману відбувається навколо виходу Орла на пенсію, який вирішив відійти „якраз нині, коли він досягнув апогею своєї кар'єри“. Ця несподівана вістка викличе шок у членів сім'ї, вони усвідомлюють, що вже не одержать батькової підтримки та протекції. Дальші епізоди відтворюють влаштування грандіозної урочистості в честь ювілею Орла, внаслідок чого Надія сподівається продати квітки не один раз (після урочистостей поверне квіти в магазин з метою продати їх). Амалія готується витратити піврічний бюджет уряду у власному ресторані, де відбудеться урочисте пригостання. В романі порушуються проблеми сучасності – приватизація і еміграція, сімейщина. Але автор показує й людські недоліки – людську обмеженість, міщанство, пихатість, постійне гоніння за грошима, фальшивий авторитет, кризу середнього віку. Він не зловтішається негативними рисами своїх персонажів, а з тактом, делікатно, хоч місцями аж гіперболічно чи саркастично, відтворює їх. Діючою формою боротьби є незамаскований сміх, пародія на людей з обмеженими дрібновласницькими інтересами і вузьким кругозором, терпка іронія та сатира на суспільний лад. Забавних ситуацій в цьому романі дійсно немало, наприклад, екскурсія голови та його спів-

працівників на кондитерську фабрику, після якої всі змушені шукати дискретне місце в кукурудзі. Так само пригода з ківі, яке Орел взяв покуштувати додому дружині, а під кінець фуршету хтось його став обніматися і всі ківі, приховані по кишенях, роздушилися. І його дружина дбала про добро сім'ї, коли під час роботи на кухні в судках волочила ще теплу страву додому, ба, навіть забирала й пральні порошки, туалетний папір чи мило. Або якщо погано застебнута медаль під час обіймів із співпартійниками коле в груди, Орел цей біль порівнює з поцілунком у шию, „від якого також залишається пляма, але скільки тепла від того!“ Як і в попередніх, так і в цьому творі Дацея життєві ситуації доведені до абсурду – втеча з Ольгою, задля якої планує Орел змінити свої статеві органи на жіночі, а Ольжині на чоловічі, бо вона набагато молодша за нього і їй, як сильнішій статі, буде потрібно більше сил. Орел і насправді зазнав операції, а після наркозу дізнається, що Ольга, замість казкового життя з ним на грецькому острові, вирішила втекти з його заощадженими грошиками невідомо куди. Дацей нерідко використовує у творах монолог, який вимагає від автора доброго знання людської психології, вміння перевтілюватися у своїх героїв. Письменник розкриває психологію персонажів через спокійну, деталізовану

розповідь, до якої вплітає внутрішній монолог. Тому, що оповідь ведеться від першої особи, автор вживає також різні типи розмовної мови, в якій великою мірою представлена лексика українців Східної Словаччини, діалектні слова й фразеологізми.

Переконаємося в тому, що майстерність прозаїка полягає в його умінні створювати реальні життєві ситуації з домішкою легкого гумору, деколи саркастичного тону з метою акцентувати на абсурдності вчинків деяких людей, чи негативних рисах людської вдачі.

Підсумовуючи творчість Василя Дацея, зауважуємо, що прозаїк займає поважне місце у контексті не лише пражівської української, словацької, але й загальноукраїнської літератури. Мету його творчості влучно характеризує цитата самого Василя Дацея, його кредо: „Письменник і митець є творцем духовного життя окремої особи і всього суспільства, і тому його обов'язком є всебічно впливати на те, щоб його творчість дійшла до адресата і активно діяла на нього“. Василю Дацею справді вдалося з особливою проникливістю показати персональні деформації людини, які виникли під час бюрократичної системи й тоталітарного режиму, але, на жаль, мають місце й сьогодні.

Література

1. Дацей В. Шиемо (з) власного. – Братислава : Дафонс, 2002.
2. Дацей В. Полум'я. – Братислава : Дафонс, 2002.
3. Дацей В. Гніздо. – Братислава : Дафонс, 2010.
4. Роман М. Закарпатське оповідання ХХ століття // Дукля. – 2003. – № 5. – С. 88.
5. Сірка Й. Розвиток національної свідомості лемків Пряшівщини у світлі української художньої літератури Чехословаччини. – Мюнхен: Український вільний університет, 1980. – С. 98.

Амир Адриана

Василий Дацей – мастер юмора и сатиры

Аннотация: Статья анализирует творчество Василия Дацея, украинского прозаика Восточной Словакии, котрому свойственно сатирическое отображение действительности. В творческих реминисценциях возвращается в недавнее прошлое тоталитарного режима и изображает все его дефекты. Прозе Дацея свойственна гиперболизация и сарказм.

Ключевые слова: Василий Дацей, Восточная Словакия, прозаик, сатира, ирония, романы «Шьем (из) собственного», «Гнездо».

Adriana Amir

The Master of Humour and Satire Vasyl Datsei

Annotation: The article examines the works by Vasyl Datsei, Ukrainian writer in Slovakia, for novels is typical satirical depiction of reality. In creative reminiscences he returns back to the totalitarian regime and exposes all its defects. Proses by Datsei are characterized by hyperbole and sarcasm.

Key words: Vasyl Datsei, Eastern Slovakia, novelist, satire, irony, novels «Shyjemo (z) vlasnoho», «Hnizdo».

Амір Андріана – викладач кафедри україністики філософського факультету Пряшівського університету (Словаччина).